

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 72-81.

Geliş Tarihi-Received: 17.01.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1421334

Muallim Feyzî'nin Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ndeki Bir Yazısı Üzerine

On an Article of Muallim Fayzi in Tercuman-ı Hakikat Newspaper

Bülent KAYA*

Öz

Klasik Türk edebiyatı yaklaşık altı asır hüküm süren, bünyesinde birçok telif ve tercüme eser barındıran bir edebiyat geleneğidir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda özellikle Türk edebiyatının Klasik edebiyat bağlamındaki birçok önemli eseri Latin harfleriyle Türkiye Türkçesine aktarılmış, bunlarla ilgili tenkitli metin, inceleme ve tahlil çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarla Klasik edebiyat geleneğinin zenginliği ve çeşitliliği ortaya konularak alana katkılar yapılmıştır. Bu minvalde söz konusu edebiyat geleneğinin oluşmasında ve şekillenmesinde ilhamı bulunan Fars edebiyatıyla Fars şiirine yönelik bazı eserlerle metinlerin de tercüme ve şerhleri ortaya konulmuştur. Bu hususta *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi'nin bazı sayılarında yer alan Muallim Feyzî'ye ait yazılar; mülâtefe, anekdot ve hikâyelerden oluşmaktadır. Müellif, buradaki yazılarında Fars edebiyatının, Fars şiirinin ediplerine ve münevverlerine yer vererek onların eserlerinden yer yer alıntılar da yapar. Bu bakımdan özellikle Feyzî'nin Fars edebiyatının önemli ve klasik eserlerine yönelik yazıları ve anekdotları önem taşır. Bu çalışmada, Muallim Feyzî'nin *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi'nde yayımlanan kısa bir yazısının Latin harflerine çevrimi yapılmış, daha sonra günümüz Türkçesine aktarımı yapılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tercümân-ı Hakikat, Muallim Feyzî, çeviri.

Abstract

Classical Turkish literature is a literary tradition that has lasted for about six centuries and contains many copyrighted and translated works. In the studies carried out until today, many important works of Turkish literature, especially in the context of classical Turkish literature, have been transferred to Turkey Turkish with Latin letters, and critical texts, reviews and analysis studies have been carried out on them. With these studies, contributions have been made to the field by revealing the richness and diversity of the classical literature tradition. In this context, translations and commentaries of some works and texts on Persian literature and Persian poetry, which have an important role in the formation and shaping of the tradition of classical literature, have also been put forward. The writings of Muallim Fayzi in some issues of *Tercuman-ı Hakikat* newspaper consist of interviews, anecdotes and stories. In these writings, the author includes the intellectuals and intellectuals of Persian literature and Persian poetry and occasionally quotes from their works. In this respect, Fayzi's writings and anecdotes about important and classical works of Persian literature are especially important.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: bulentkaya@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7970-5059.

In this study, a short article of Muallim Fayzi published in *Tercüman-ı Hakikat* newspaper in the Ottoman Turkish alphabet is translated into Latin letters, then translated into contemporary Turkish and analyzed.

Keywords: Tercüman-ı Hakikat, Muallim Fayzi, translation.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında geniş bir tercüme ve şerh geleneği vardır. Şerh geleneği özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşıp klasikleşmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe şerh geleneği XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmakla beraber, bu yüzyıldan önce de Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr*'ında olduğu gibi konu ya da hikâyenin geniş anlatımı şeklinde ortaya çıkan şerh faaliyetleri de vardır (Yazar, 2012, s. 41). Klasik Türk edebiyatındaki tercüme geleneğine bakıldığında çoğunlukla tezkire yazarları ve şairler, konu üzerinde durmuşlardır. O dönemde tercüme zaman zaman telifle karşılaştırılmış ve ikinci derece basit bir eylem gibi telakki edilmişti (Yazar, 2012, s. 173).

19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanıyla sosyal ve siyasi alanlarda birçok değişiklik meydana gelmiş, bu değişiklikler edebiyatta da bazı değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Klasik Türk edebiyatı geleneğindeki bazı tercüme ve şerhler de kabuk değiştirmiş, Batı eksenli çeviriler rağbet görmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra bazı şair ve yazarlar, Arapça ve Farsçadan tercüme ve şerhler de yapmışlardır. Söz konusu tercüme ve şerhlerin bulunduğu gazetelerden *Tercümân-ı Hakikat*'te Batı dillerinden yapılan tercümelerin yanı sıra özellikle Farsçadan yapılan edebî tercüme ve şerhler de yer almıştır. *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi'nde şiir tercüme edenlerden biri de Muallim Feyzî'dir. Feyzî'nin *Tercümân-ı Hakikat*'te "Edebiyat" sütununda yazıları, tercüme ve şerhleri yer almaktadır (Yer Demir, 2023, s. 711).

İran'ın Tebriz kentinde dünyaya gelen ve sonrasında Osmanlı tebaasına geçen Muallim Feyzî (ö. 1910)'nin *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi'nin bazı sayılarında yayımlanmış, "Fıkra-i Edebiyye" başlığı altında İran edebiyatının ünlü şair ve ediplerine ait mülâtefe¹, mutâyibe² ve anekdotları bulunmaktadır. Altı yazıdan oluşan mülâtefe ve anekdotların *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlanmasına dair gazetenin 12 Ocak 1884 nr. 1682 sayısındaki "Edebiyat" başlıklı ilk yazıda birtakım eserlerin hikâyeye dayalı olarak söylenmiş beyitler ve bunlara ait hikâyelerden oluştuğu söylenerek bunların bir araya getirilmesiyle de faydalı bir iş yapılacağı ve güzel bir latife mecmuası meydana getirileceğinden söz edilmiştir (Yer Demir, 2023a, s. 678).

Bu çalışmada Millî Kütüphane Dijital kataloglarında kayıtlı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1706. sayısında yayımlanan (H.11 Rebiü'l-âhir 1301/M. 1884) Muallim Feyzî'nin, "Zahîr-i Fâryâbi" başlıklı, Osmanlı Türkçesi alfabetiyle matbu olarak yayımlanmış yazısının Latin harflerine çevrimi yapılmış, bu yapılırken transkripsiyon işaretleri kullanılmadan yalnızca kelimelerdeki uzun ünlüler uzatma işaretiyle gösterilmiştir. Sonrasında metnin günümüz Türkçesine aktarımı metnin orijinal anlamına mümkün olduğunca riayet edilerek yapılmış, ayrıca metindeki hikâyenin kısa bir özeti verilmiştir. Metinde yer alan Farsça beyitlerin orijinali Arap harfleriyle verilerek Latin harflerine çevrimi yapılmıştır. Bir beyit hâricinde diğer beyitlerin anlam çevirileri metnin içinde Feyzî tarafından yapıldığı için bunlara müdahale edilmeyerek müellifin çevirisi günümüz Türkçesine aktarılırken aynı şekliyle korunmuştur. Yalnızca bir beytin manası, müellif metinde belirtmediği için, dipnotta gösterilmiştir. Netice itibarıyla didaktik öğeler içeren bu anekdotla alana katkı sunmak hedeflenmiştir.

¹ Şakalaşma, latife yapma.

² Latifeli hikâyeler.

1. Muallim Feyzî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Ahmet olan Muallim Feyzî, H.1258/M.1842 yılında Tebrîz yakınlarındaki Türkempür köyünde dünyaya gelmiştir (İnal, 1969, s. 425). Tebriz alimlerinden Molla Esad'ın oğludur. Şiirlerini Feyzî mahlasıyla yazan şair, uzun yıllar öğretmenlik yaptığı için Muallim Feyzî Efendi adıyla anılmıştır (FeYZi, 2012, s. 7). İlk eğitimini babasından almıştır. H.1276/M.1860 yılında eğitimine Necef'te devam eden Feyzî, daha sonra Mısır'a giderek şair ve devlet adamı Adurrahman Sâmî Paşa ile tanışmıştır. Feyzî, Sâmî Paşa ile İstanbul'a gelmiştir (İnal, 1969, s. 425). Daha sonraları Osmanlı tebaasına geçen şair (FeYZi, 2012, s. 10-11) devlet memurluğuna talip olarak Amasya Tahrirat Kâtipliği'ne atanmıştır (Yekbaş, 2014). Sonrasında çeşitli mekteplerde Farsça muallimliği yapan Feyzî (Çelik, 2005; İnal, 1969) H.1328/M.1910-11 yılında yakalandığı hastalık sebebiyle vefat etmiştir (İnal, 1969, s. 25).

Muallim Feyzî'nin yazma hâlinde olan, basılmış ve kayıp eserleri vardır. Şairin kendi el yazısıyla tercüme ettiği *Gülşen-i Râz Tercümesi*, Muallim Nâcî'nin tavsiyesiyle Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye tertip edilen *Cep Lugatı ve Mersiyeler* isimli eserleri yazma eserlerinden olup basılmamıştır (İnal, 1969, s. 426; FeYZi, 2012, s. 18-19).

Mâtem-nâme (1872), *Pâk-Nihâd Pâk-Dâmen* (1881), *Ta'lîm-i Suhan*, *Usûl-i Fârsî ve İlâveli Usûl-i Fârsî* (1886-1890), *Hayyâm* (1886), *Sûz u Gûdâz*, *Kand-ı Pârisî* (1892), *Vâveylâ* (1897) basılmış eserlerinden olup bunlardan bazıları farklı yıllarda *Muhtasar Usul-i Fârsî*, *İlâveli Vâveylâ yahut Mesâib-i Kerbelâ* (1909) isimleriyle de basılmıştır (İnal, 1969, s. 426; Andi, 1999, s. 15; FeYZi, 2012, s. 21-24, 27-28).

Şairin kayıp eserlerinden olan *Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye Kâmus*, *Müntehabât-ı Fârisiye*, *Dîvân-ı Eş'âr* isimli eserleri 1890 yılında evinde çıkan yangında yok olmuştur (FeYZi, 1923, s. 7; İnal, 1969, s. 426; Yerdemir, 2023a, s. 680).

Şairin eserlerinden *Usûl-ı Fârsî*, Farsça dilbilgisi kitabıdır. *Hayyâm*, *Rubâiyyât-ı Hayyâm* adıyla da bilinen muhtevasında İran edebiyatından seçme parçaların Türkçe tercümelerinin yer aldığı *Müntehabât-ı Fârisiye* isimli antolojinin içindeki Hayyâm rubailerinden oluşur. *Mâtemnâme*, içerisinde 7 mersiye yer aldığı bir eserdir. *Vâveylâ*, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Hadisesi hakkında yazılan mersiyelerden oluşur. *Sûz u Gûdâz*, Muallim Feyzî'nin şarkı güftelerini içeren bir mecmuadır. Feyzî'nin 1890 yılına kadar söylediği şiirlerini içeren *Dîvân* ise Karadut Çeşmesi'ndeki evinin yanması sonucu yok olmuştur. *Müntehabât-ı Fârisiye* de Feyzî'nin evinde çıkan yangın sonucu yok olmuştur. *Kâmus*, Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça sözlük olup yine yangında yok olmuştur. Feyzî'nin yakın dostu Muallim Nâcî'nin ısrarıyla öğrenciler için yazdığı Türkçe-Farsça ve Farsça-Türkçe cep lügati ise basılmamıştır. *Gülşen-i Râz Tercümesi*, *Mahmûd Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz* isimli mesnevisinin Türkçe tercümesidir. Feyzî'nin *Pâk Nihâd ve Pâk Dâmen* isimli eseri ise 1881 yılında 15 sayfa olarak basılmıştır (Yekbaş, 2014).

Başta öğretmen, şair, yazar ve sözlük bilimci olarak tanınan Feyzî, mersiye türünde de ön planda olan bir şairdir. Klasik Türk edebiyatında 19. yüzyılda yaşamış mersiye edebiyatının önce gelen şairlerinden biri olarak kabul edilir (Yerdemir, 2023a, s. 681). Tevfik Fikret gibi şairleri etkileyerek onların şiirlerinin *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'*nde yayımlanmasına öncülük etmiştir (Uçman, 2012, s. 9). *Sürûş* takma ismiyle *Tercümân-ı Hakikat*'te edebî yazılar yazmıştır (Cunbur, 1999, s. 648; Yerdemir, 2023a, s. 678; Yerdemir, 2023b, s. 768; Yerdemir, 2023c, s. 434).

2. Muallim Feyzî'nin Aktarımıyla Bahsi Geçen Hikâye

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde yayımlanan yazısında Muallim Feyzî, İranlı şair Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201) (Atalay, 2013) ile dönemin Nişabur hükümdarı arasında

geçen bir hikâyeyi nakleder. Hikâye, Zahîr-i Fâryâbî'nin Farsça bir beytiyle başlar. Beyitte mealen şaraba dokunulmaması gerektiği, şarabın üzüm tanelerinin yüreğinden süzülen kandan ibaret olduğundan söz edilerek kan içmeyle şarap içme arasında bir fark olmadığı anlatılmıştır. Hikâyeye konu olan beyit, Zahîr-i Fâryâbî'nin bir kasidesinden alınmıştır. Hikâye esasen bu beytin manası üzerine kurgulanmış, ders çıkarma ve öğüt verme amacı güden didaktik bir öyküdür. Muallim Feyzî, hikâyenin kaynağıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.

Mevzubahis hikâyenin kahramanlarından olan Zahîr-i Fâryâbî, meşhur İranlı kaside şairidir. Bugünkü Afganistan sınırları içerisinde kalan Cûzcân bölgesinde Belh şehri yakınlarındaki Fâryâb (Devletâbâd)'da dünyaya gelmiştir. "Sadru'l-hükemâ" ve Melikü'l-kelem" unvanlarıyla tanınan şair, şiirlerinde genellikle "Zahîr" mahlasını kullanmıştır. Nişâbûr emiri Adudüddin Doğan Şah b. Müeyyed'in sarayına intisap eden şair, hükümdar ve vezirleri için methiyeler yazmıştır. Döneminde başta Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul olmak üzere farklı devlet adamlarına kasideler, methiyeler yazan şair ömrünün sonlarına doğru şiir söylemekten vazgeçerek Tebriz'de inzivaya çekilmiştir. Aynı şehirde *Surhâb* adı verilen şairler mezarlığına defnedilmiştir (Atalay, 2013, s. 87-88).

Hiciv şairi olarak tanınan Reşîd-i Semerkandî'nin talebesi olan Zahîr-i Fâryâbî, *Nizâmî-i Gencevî*, *Hâkânî-i Şiroânî*, *Cemâleddîn-i İsfahânî*, *Evhâdüddîn-i Enverî*, *Müçrüddîn-i Beylekânî* gibi meşhur şairlerle çağdaştır. Kaynaklarda şiirlerinin güzelliğinden söz edilerek yeteneği övülmüştür. Kasidelerinde sıklıkla mübalağaya yönelmiş, yeni mazmun ve manalara sıkça yer vermiştir. Kendine has bir üslubu olan şair, kasidelerine çoğunlukla tegazzülle başlayarak tabiatı, sevgiliyi ve sabah vaktini anlatmıştır. Birçok methiye yazmış olmakla beraber methiyeciliği de zaman zaman kınamış ve bundan duyduğu pişmanlığı anlatmıştır. Gazel nazım şekliyle aşk konusu yanında, didaktik ve tasavvufla ilgili şiirler de yazmıştır. Manzumeleri hakkında atasözü hâline gelen, "Eğer Zahîr'in divanını bulursan Kâbe'de bile olsa onu çal" sözü onun şiirlerine olan temayülün göstergesidir (Atalay, 2013, s. 88).

2.1. Hikâyenin Özeti

Meşhur İran şairlerinden Zahîr-i Fâryâbî bir gün Nişabur şehrine uğrar ve oranın hükümdarından gördüğü hürmete teşekkür etmek için bir kaside sunar. Hükümdar, kendisine sunulan kasideyi fazlasıyla beğenerek beyitlerin ihtiva ettiği manaları bulmaya kendisini mecbur hisseder. Özellikle kasidedeki bir beyit dikkatini çeker; bu beytin manası doğrultusunda bir eğlence ve içki meclisi tertip eder. Şaraba veda etmeden önce son bir eğlence tertip ederek eski bir dosta nasıl veda edilirse bir merasimle ve eğlenceyle şaraba veda etmek ister. Emri altındakilere içki ve eğlence meclisi tertip ettirir. Mecliste fazlasıyla sarhoş olup kendinden geçen hükümdar, şuurunu yitirerek kendisine eşlik edecek bir sevgili arayışına girer. Memurları, hükümdarın sarhoşluk hâline istifa ederek gece karanlığında kendisine çirkin bir kocakarı bulup getirirler. Hükümdar, Zahîr'den bulunduğu hâle uygun bir beyit daha yazmasını ister. Zahîr, beyti yazıp hükümdara gönderir. Sabaha kadar eğlenen padişah, sabah olup gün aydınlanıp da şuurunu yerine gelince içine düştüğü menfi durumun ve utancın farkına varır. Zahîr'in beytinin anlamını daha iyi kavrar. Sonrasında takva yoluna yönelir.

2.2. Muallim Feyzî'nin Şerh Metodu

Muallim Feyzî, *Tercümân-ı Hakikat*'te Fars edebiyatından yaptığı metinlerin tercümelerinde açıklama ve şerh metodu olmak üzere farklı yöntemler benimsemiştir. Muallim Feyzî, *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlanmış (29 Ocak 1884) bir yazısında Ömer Hayyâm'ın iki rubaisini tercüme etmiştir. Tercüme yerine me'âl ifadesini kullanan

Feyzî'nin tercüme ve şerh metoduna dair bazı tespitler yapılmıştır. Feyzî, tercümeyle başlamadan rubailerin niçin yazıldığını söyler. Me'âl kelimesini tercih etmesinin tercüme edilen kavramın aktarılan dilde tam karşılığını verememekten kaynaklı olduğunu belirtir. Mütercim, öncelikle Hayyâm'ın rubaiyi neden söylediğini aktaran bir hikâye anlatır. Öykünün sonunda Bayburtlu Zihnî'nin bir şiirine gönderme yaparak rubai metnini verir. Daha sonra ikinci rubaiyi, "Meâli Şu Oluyor ki" başlığıyla Türkçeye çevirir. Rubai metninde Hayyâm, Tanrıyı muhatap aldığı için Feyzî, edep gereği bazı tasarruflarda bulunarak kimi kelimeleri bir arada kullanmamıştır (Yerdemir, 2023, s. 715).

Muallim Feyzî, Tercümân-ı Hakikat'te yayımlanan Zahîr-i Fâryâbî ile ilgili yazısında açıklama ve şerh metodunda Fâryâbî'nin bir kaside beytini merkeze alarak hikâyeyi beytin anlam evreni doğrultusunda aktarmıştır. Metinde verilen beyitlerle, yazının sonunda verilen beyitler ise hikâyeyi, konuyu pekiştirici özellikte olup didaktik mesajın tesirini artırmaktadır. Şiirin insanı tesir altına alan gücünden de istifade edilerek konuya uygun beyit örnekleri seçilmiştir. Ömer Hayyâm'ın rubai çevirisiyle kıyaslandığında bu yazısında verilen bazı Farsça beyitlerin Türkçeye çevirisi verilmişken bazılarının çevirisi verilmemiştir. Ayrıca bunlarla ilgili ek bir açıklama ve şerh yapılmamış olup hikâyenin akışına uygun olarak verilmiştir.

2.3. Hikâyenin Lâtin Harfleriyle Çevirisi

(Zâhir-i Fâryâbî)

Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / fa'lün (Feilün)

بیاده دست میالای کآن همه خونست

که قطره قطره چکیداست از دل انکور

Be-bâde dest me-yâlây k'ân heme hûnest

Ki katre katre çekîdest ez-dil-i engûr

Manâ

"Şarâba el bulaşdırma zîrâ senin şarâb dediğin mâyi üzüm dânesinin yüreğinden katre katre damlamış da birikmiş kandan ibâretdir. Yanî ha kan içmişsin! Ha şarâb! Hiç farkı yokdur."

Müşârû'n-ileyh Zahîr evân-ı seyâhatinde bir gün (Nişâbûr) şehri meşhûruna uğramış ve oranın hâkiminden görmüş olduğu hürmet ü ri'âyete teşekküren bâlâdaki beytin me'hâzı olan kasîde-i garrâyı bi't-tanzîm hâkime takdîm eylemiştir. Hâkim kasîdenin muhtevî olduğu cevâhir-i nikât u mezâmîn-i hikmet-âyâtı birer birer nazar-ı tedkîk ü te'emmülden geçirerek ol derece zevkine gitmiştir ki kemâl-i memnûniyetinden her beytinin ayrı ayrı ahkâmına tabiiyet ü medlûl-ı münîfine tevfiken hareket etmeğe sevk-i vicdân ile mecbûr olmuştur.

Hele ebyât-ı sâ'ire meyânında en ziyâde câlib-i nazar-ı dikkati olan bâlâdaki beyt olup hâlbuki anın hükmü dahi kendisinden ayağ ile ter-i tayyib-i dimâğ etmek gibi tabî'at-ı sâniye olmuş bir âdetden büsbütün dest-keş ferâğ olmasını müstelzim olduğundan ve mefhûm-ı beytin mücerred rehîn-i hakikat olduğu cihetle zihninde hâsıl eylediği hüsn-i te'sîrden nâşî kendüsünü be-heme-hâl anın hükmüne ittibâ'a dahi mecbûr gördüğünden ol vecihle işretin dahi bi'l-küllîye terekübünü tasâmim etmiştir. Fakat "Âdî bir döst ile mufârakata vukû'unda görüşüp vedâlaşmak lâzîme-i fütüvvet iken benim hayât-ı sâni bildiğim bâde-i erguvânîden tasâmim etmiş olduğum mufârakat-ı câvidânî üzerine yine merâsim-i vedâ'ı ifâ itmeksizin ayrılmaklığım mürüvvetin hangi gûşesine sığar? Hangi

vicdân buna râzı olur?" Mülâhazâtını dahi tasmîmâtı hesâbına katmış ve binâen aleyh vedâ-yı âhirîn olmak üzere bir giccek daha ya'nî o günün akşamı hemân telhî-i eyyâma rağmen mey-i gül-fâm ile şîrîn-kâm olmağa karâr vermiştir. Bu karârı mevki'-i icrâya koymak için lede't-tenbih hâric-i şehride münâsib ü müreffeh bir makâm âmâde kılınmıştır.

Hengâm-ı şâm sâkîyân-ı dil-ârâm devr-i akdâha kıyâm ile şûr-ı mestî ve neşve-i mey-peresti hâkimin iklim-i dimâğında tamâmıyla hüküm-rân olmağa başlamış cünbiş-i âlem-i âb tepeden aşmıştır.

Şimdi ifâ-yı resm-i vedâ için bu kadarcıkla iktifâ kılındı mı zann idersiniz? Hayır işin dahası var! Şöyle ki:

[Feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün]

*N'eyleyüm bâdeyi zîb-i kefi yâr olmayıcak
Kim bakar âyneye âyne-dâr olmayıcak*

Mantûkınca hâkim cenâbları bâde-i habâset-i âdeden birkaç rıtıl-ı girân yutduktan ve kafayı gereği gibi tutduktan sonra sâha-i ârzûsına kim bilir ne gibi hevâcis-i nefsâniyye üşüşmüş ki bu defa da bir hem-hâbe tedâriki fikrine düşmüştür. Şûr-ı sahbâ insâna esmâ çekdirmez yâ! Elbette îrâs u intâc ideceği şeyler bu gibi melâhî ve menâhîden ibâretidir (sahbâ ki didik kâdiya malûm).

Hâsılı vakti zâyi' itmeksizin hemân o civârdan bir hem-hâbe bulup getirmeleri için hizmet-kârlara emirler verilmiş ve bir mûcib-i emr birtakım adamlar ol havâliye dağılmışlardır.

Gice nısfından geçmiş ve insânlar hânelerine hayvânlar lânelerine çekilmiş. Hiç aradıkları şeyin bulunmak imkânı var mıdır? Her ne hâl ise me'mûrlar dahi bu cüst ü cûnun karanlığa tabanca sıkamak gibi abes-i mahz olduğunu bildiklerinden yek-dîğeriyle bi'l-müzâkere "öyle uzun uzadıya aramak iktizâ itmez. Hemân ünsâ kıyâfetinde bir şey bulalım. Şarâb hâkimin ma'mûre-i şuûrunu harâb etmiştir! Ne bilecek şeker ile şapın ve şeyh ile şâbın farkında değildir!" mütâla'asıyla işin kolay cihetini iltizâm ve hemân o civârdâ râst getirdikleri bir külbeden bir acûz-ı fersûde yakalayup her nasılsa hâkimin şeb-istân-ı zevkine bi'l-idhâl hem-bezm-i visâl ederler. Bir tıbk:

[Mefûlü/mefâilü/feilün]

*Şeb gurbe semmûr mî-nümâyed
Zengî beçe hûr mî-nümâyed³*

Her şeyi hilâf göstermek şânından olan gicenin hâl-i tabiisine bir de hâkimin gözüne buhâr-ı sekrdan çekilmiş olan gişâve-i gaflet munzam olmak hasebiyle vesâk-ı iştiyâkına dâhil olan pîre-zenin ne biçim şahs olduğunu tefrik etmeyerek ve hem-nişîni bulunan acûz-ı çirkinini bir dilber-i Zühre-cebîn zann ederek "Sebû zânûda sâgâr elde yâr âgûş-ı vuslatda!" âhengiyle dem-sâz olmağa âgâz eylemiştir.

Artık hâkimin esbâb-ı ayş u cünbüşünün hiçbir güne noksânı kalmadı ya! Nasıl ki bunu kendisi dahi i'tirâf ile mey ü mahbûba yüzünden vesâit-i ayşın istikmâl olduğunu mübîn olmak üzere bir gün evvel takdîm etmiş olduğu kasıdeye bir beyitçeğiz daha ilâve ve inşâd eylemesini diğer çâdirde bulunmakta olan Zahîr'e emr ü sipâriş etmiş ve Zahîr dahi bir mûcib-i emr zîrde münderic beyti der-hâl inşâd ve huzûr-ı hâkime irsâl eylemiştir ki ale's-sabâh Zahîr'in eş'ârı vechile foya meydâna çıkınca hâkim evzâ-ı şebâne

³ Gece kediyi samur, zenci sakiyi cennet güzeli gösterir.

ve harekât-ı sefih-ânesine büsbütün peşimân ve o sâ'atden i'tibâren şeh-râh-ı vera vü takvâya bi'l-mecbûriye sâlik ü şitâbân olmuştur.

*Be-vakt-i subh şevved hem-çû rûz-ı malûmet
Geh bâ ki bâhte-i aşk der-şeb-i deycûr*

“Manâ”

Sabâhleyin güneş gibi sana rûşen ü ma'lûm olur ki karanlık gecede kendisine izhâr-ı aşk u muhabbet eylediğin şey nasıl bir heyûla ki imiş. Ya'nî dünyânın ne acûz olduğunu sabâh-ı âhiretde anlarsın.”

Muallim Feyzî

2.3. Günümüz Türkçesine Aktarımı

Zahîr-i Fâyâbi

[Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / fa'lün (Feilün)]

Be-bâde dest me-yâlây k'ân heme hûnest
Ki katre katre çekîdest ez-dil-i engûr

“Şaraba el bulaştırma çünkü senin şarap dediğin su gibi olan üzüm tanesinin yüreğinden katre katre damlayan birikmiş kandan ibarettir. Yani, ha kan, ha şarap içmişsin! Hiçbir farkı yoktur.”

Zahîr, seyahat zamanlarında bir gün meşhur Nişabur şehrine uğramış ve oranın hükümdarından gördüğü hürmete teşekkür etmek için yukarıdaki beytin kaynağı olan parlak kasideyi tanzim ederek sultana sunmuştur. Hükümdar, kasidenin ihtiva ettiği hikmetli mazmunlarla nüktelerin cevherlerini birer birer inceleyip tetkik etmiştir. Bunlar çok hoşuna gittiği ve fazlaca memnun olduğu için her beytinin ayrı ayrı hükümlerini, manalarını bulmaya kendisini vicdanen mecbur hissetmiştir.

Kasidedeki beyitler arasında hükümdarın dikkatini en çok yukarıdaki beyit çekmiştir. Bu beytin lüzumunca kadehle dimağı hoş tutup temizlemek gibi bir âdetten büsbütün el çekip feragat etmek gerekmekteydi. Beytin mefhumunun soyut ve hakikatin saklı tutulmuş yönüyle zihninde ortaya çıkan tesirin güzelliğinden kaynaklı kendisini ister istemez o beytin hükmüne tabi olmaya mecbur gördüğünden, şarabın da bütünüyle mahiyetini anlamıştır. Fakat “Sıradan bir dostla ayrılık zamanında görüşüp vedalaşmak dostluğun gereğiiken, benim eskimiş bir âdet olarak gördüğüm erguvan renkli şaraptan kaçınmam, sonsuz ayrılık üzerine veda merasimi yapmadan ayrılmış olmam, insanlığın neresine sığar? Hangi vicdan buna razı olur?” Düşünceleriyle şarabı terk etmeyi düşünerek son bir veda olsun diye bir gece daha, yani o günün akşamı günlerin acılığına rağmen gül renkli şarapla tatlı arzusunu yerine getirmeye karar vermiştir. Bunun için emrine binaen şehrin dışında münasip ve ferah bir yer hazırlanmıştır.

Gönül süsleyen sakilerin akşam zamanı, kadehlerin dönüşü ve gezmesi, sarhoşluk hâli ve sarhoşluğun neşesi, hükümdarın dimağında tamamıyla hâkim olmaya başlamış, içki âlemi tepeden aşmıştır.

“Şimdi veda törenini gerçekleştirmek için bu kadarıyla mı yetinildi zannedersiniz? Hayır, işin daha fazlası var! Şöyle ki”:

(Feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün)

*Neyleyüm bâdeyi zîb-i kefi yâr olmayıcak
Kim bakar âyne-âyne-dâr olmayıcak*

Sözü gereği, hükümdar hazretleri kötü şarabından birkaç büyük kadeh yuttuktan ve sarhoş olduktan sonra arzu sahasına kim bilir ne gibi nefsanî kuruntular üşüşmüş ki bu defa da bir yatak arkadaşı bulma fikrine düşmüştür. Şarap insana Esmâ çekirmez ya! Elbette şarap içmenin neticesi bu gibi oyunlar ve yasaklardan ibarettir (Şarap ki dedik kadiya, malum olsun).

Sonunda vaktini zayıf etmeyerek o civardan bir yatak arkadaşı bulup getirmeleri için hizmetkârlara emirler verilmiş ve emir icabı birtakım adamlar o civara dağılmışlardır.

Gece yarısı olmuş ve insanlar evlerine, hayvanlar yuvalarına çekilmişler. Aranılan şeyi bulmaya imkân var mıdır? Her nasılsa bu işle görevli memurlar bu arayışın karanlığa tabanca sıkılmak gibi abes bir şey olduğunu bildiklerinden birbirleriyle müzakere ederek, “Öyle uzun uzadıya aramaya lüzum yok. Hemen kadın kılığında bir şey bulalım. Şarap hükümdarın şuur binasını harap etmiştir! Şekerle şapın, yaşlıyla gencin farkında olmaz, nereden bilecek? Mütalaasıyla işin kolay tarafını düşünerek hemen o civarda karşılaştıkları bir kulübeden bir kocakarı yakalayıp her nasılsa hükümdarın zevk ve eğlence gecesine giderek kavuşurlar. Bir tıbk:

(Mefûlü/mefâilü/feilün)

*Şeb gurbe semûr mî-nümâyed
Zengî beçe hûr mî-nümâyed⁴*

Her şeyin zıddını gösteren geceye, bir de hükümdarın gözüne sarhoşluk buharı çekildiği için hükümdar, eğlencesine dâhil olan yaşlı kadının nasıl bir şahıs olduğunu fark etmeyerek ve arkadaşı olan çirkin yaşlı kadını bir Zühre alınlı dilber zannederek, “Testi dizde, kadeh elde sevgili vuslat kucağında” ahengiyle eğlenmeye başlamıştır.

Artık hükümdarın eğlence ve cümbüşünün hiçbir eksiği kalmamıştır! Bunu kendisi de itiraf ederek şarap ve sevgiliyle eğlence araçlarının tamam olduğunu söyleyerek bir gün önce kendisine takdim edilen kasideye bir beyit daha ilave edip söylemesini diğer çadırda bulunan Zahîr’e emrederek sipariş vermiştir. Zahîr, bu emir gereğince aşağıda yer alan beyti söyleyerek hemen hükümdarın huzuruna göndermiştir. Sabahın ilk saatlerinde Zahîr’in beytinin manası ortaya çıkınca sultan kötü davranış ve sefih hareketinin farkına vararak büsbütün pişman olmuş ve o saatten itibaren takva yoluna girmeye mecbur kalmıştır.

Mef û lü fâ ilâ tü me fâ î lü fâ ilün

*Be-vakt-i subh şüd hem-çü rûz-ı malûmet
Geh bâ ki bâhte-i aşk der-şeb-i deycûr*

Mana:

“Sabahleyin sana güneş gibi malum olur ki karanlık gecede kendisine muhabbet ve aşk gösterdiğin şeyin nasıl bir korkunç hayal olduğunu. Yani dünyanın nasıl bir kocakarı olduğunu ahiret sabahında anlarsın.”

Muallim Feyzî

Sonuç

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi döneminde önemli yazıların yayımlandığı, tercüme ve şerhlere yer veren bir gazetedir. Gazete’de Batı literatüründen tercüme yer aldığı gibi, Doğu edebiyatlarından özellikle de Fars edebiyatından tercüme ve şerhler de yer almaktadır. *Tercümân-ı Hakikat*’de Muallim Feyzî’ye ait çok sayıda yazı yer bulunmaktadır.

⁴ Gece kediyi samur, zenci sakiyi cennet güzeli gösterir.

olup müellif, Fars edebiyatına ait anekdotlara, şiir örneklerine, tercüme ve şerhlere yer vermiştir. Bu bakımdan Feyzî'nin alana yaptığı katkılar önemlidir.

Feyzî, *Tercümân-ı Hakikat*'in 1706. sayısında Fars şairlerinden Zahîr-i Fâryâbî ile Nişabur hükümdarı arasındaki hikâyeyi nakleder. Hikâyeye Zahîr'in Farsça bir kaside beytini vererek başlar ve beytin tercümesini yapar. Sonrasında beytin manasından yola çıkılarak nakledilen hikâye, didaktik bir mesajla tamamlanır. Feyzî, öykünün kaynağına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Hikâyenin aktarımında kullanılan dil ve üsluba bakıldığında yer yer terkiplerden oluşan nispeten süslü bir dil kullanılmıştır. Daha çok mutâyebat tarzı bir üslup tercih edilmekle birlikte, yer yer metaforik kullanımlar da mevcuttur. Bu hususta hikâye, Feyzî'nin dil ve üslup özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir.

Hikâyenin başında verilen Zahîr'e ait kaside beytinin manası, öykünün ana çerçevesini teşkil eder. Hikâye, beytin manası doğrusunda şekillenir. Beytin alındığı kasidenin diğer beyitlerinin güzelliğiyle tesirinden bahsedilirken doğrudan kasideden başka bir beyit alınıp tercümesi ve şerhi yapılmamıştır. Yer yer hikâyenin gidişatına göre konuya uygun beyit örnekleri verilmiş, bir nevi bu örneklerle anlatılmak istenenler pekiştirilmiştir.

Çalışmaya konu söz konusu yazı, şair ve ediplerin hayatı ve edebî kişilikleriyle ilgili önemli anekdotlar ve tespitler içermesi bakımından kayda değerdir. Bu çalışmaların sayısının artmasıyla biyografik kaynaklarda yer alan bilgilere ek olarak şairler hakkında yapılan yeni tespit ve değerlendirmelerle ortaya konulan bilgiler alana katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Andı, F. (1999). Türkçede Rubâiyyât-ı Hayyâm Tercümeleri. *İlmî Araştırmalar*, (7), 9-29.
- Atalay, M. (2013). Zahîr-i Fâryâbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 44, s. 87-88). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cunbur, M. (Hızl.) (1999). *Son Asır Türk Şairleri*. C. I. Ankara: AKM Yay.
- Çelik, A. (2005). *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Farsça Öğretimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.,
- Muallim Feyzî (2012). *Mâtem-Nâme ve Vâveylâ*. (Çev: Cemil Çiftçi). İstanbul: Kevser Yayınları.
- Uçman, A. (2012). Tefvik Fikret. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 41, s. 9-13). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tercümân-ı Hakikat*, nr. 1706 (11 Rebiü'l-âhir 1301).
- Yazar, S. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yekbaş, H. (2023). Feyzî, Ahmed Feyzî, Tebrizli. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feyzi-ahmed-feyzi-tebrizli> [Erişim tarihi: 16.11.2023].
- Yerdemir, Ş. (2023a). Muallim Feyzî'nin Aktarımıyla Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî Arasında Geçen Mülâtafe. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 675-692.

- Yerdemir, Ş. (2023b). Muallim Feyzî'nin Hâfız-ı Şîrâzî-Ahmet Paşa karşılaştırması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 765-775.
- Yerdemir, Ş. (2023c). Bir Fal-nâme Örneği. *Söylem 2. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri*. Muğla: Günce Yayınları.
- Yerdemir, F. (2023). Muallim Feyzî'nin Hayyam'ın İki Rubaisini Tercümesi. *Turkish Studies-Language and Literature*, 18 (özel sayı 1), 709-719.